

**ДЕРЖАВНА СТАТИСТИКА
У КОНТЕКСТІ ПОДАЛЬШОГО
ДЕМОСОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ**

*Л.М. Стельмах,
директор департаменту статистики населення
Держкомстату України*

*О.Е. Остапчук,
заступник директора департаменту
статистики населення, начальник управління
перепису населення Держкомстату України*

Підсумки Всеукраїнського перепису населення 2001 року

Вiдходить до iсторiї перший Всеукраїнський перепис населення 2001 року. I дедалі виразніше окреслюється його особливе значення для усвідомлення суспiльством тих змiн, що вiдбулися на початку розбудови державної незалежності України. Перше десятирiччя національної самостійності було не тільки надзвичайно динамічним з погляду реформування суспiльно-політичних iнститутів, але й переломним у житті країни, зважаючи на кардинальні зрушення, що мали місце у соціально-економічній ситуації, у наявних тенденціях демографічних процесів, зокрема в міграційній поведінці населення, у морально-психологічній настанові та світогляді людей. Перепис мав зафіксувати вплив здійснених перетворень на умови і рівень життя громадян України.

Нині, коли вже завершено оброблення даних, можна сказати, що перепис дав можливість не тільки вiдповісти на цiльове запитання: “скільки нас”, а й отримати основні якісні характеристики щодо змiн у складі населення. При цьому вказана iнформація є найбільш об’єктивною і повною, оскільки враховує самооцінку, надану безпосередньо кожним респондентом. За результатами перепису Держкомстат підготував 17 томів тематичних друкованих публікацій (7 з яких також випущені в електронному вигляді на CD). Крім того, у минулому році разом з Інститутом демографії та соціальних досліджень НАНУ було видано монографію “Перший Всеукраїнський перепис населення: історичні, методологічні, соціальні, економічні, етнічні аспекти”, яка містить у собі не лише цифрову та графічну статистичну iнформацію, а й змістовний аналітичний матеріал. З 2003 року функціонує сайт в Інтернеті “Всеукраїнський перепис населення 2001 року” (www.ukrcensus.gov.ua), де також докладно представлені переписні дані по Україні та ре-

Демографія та процеси відтворення населення

гіонах. У періодичних виданнях, на радіо й телебаченні упродовж останніх років Держкомстат оприлюднив велику кількість різноманітних статистичних даних за підсумками перепису населення. Варто зауважити, що таку ж за обсягами публічно-інформаційну роботу самостійно й через засоби масової інформації здійснював кожен територіальний орган державної статистики в усіх регіонах країни. Отже, сподіваймося, що нащадкам буде з чого робити висновки стосовно соціального портрета нашого сучасника.

Концепція демографічного розвитку України на 2005–2015 роки

Проте формування найпотужнішої інформаційної бази даних перепису населення мало на меті не лише констатацію демосоціального становища в Україні станом на певну дату, а й висвітлення на підставі проведеного аналізу проблемних питань у цій галузі. Першим гучним відгуком на результати перепису населення стали травневі парламентські слухання 2003 року “Демографічна криза в Україні: її причини та наслідки”. У рекомендаціях цих слухань було зазначено: загострення демографічної ситуації в Україні стало наслідком того, що політико-економічні трансформації відбувалися без урахування потреб соціальної сфери, а реформування економіки здійснювалося без належного наукового обґрунтування. Жорсткість заяви пояснюється необхідністю повернення уваги суспільства до проблем, що очікують на серйозне осмислення. Депопуляція населення, його постаріння, недостатній рівень народжуваності й очікуваної тривалості життя – це ознаки демографічної кризи. Її подолання є стратегічним завданням і потребує виваженого комплексно-пріоритетного підходу – таким був висновок парламентських слухань. З огляду на це, Кабінету Міністрів України було рекомендовано розробити державну Концепцію демографічного розвитку України на середньострокову перспективу (2005–2015рр.), яка передбачала б цілісну систему заходів економічного, правового, соціального, освітнього, культурного, інформаційно-пропагандистського та організаційного характеру і була спрямована на зниження смертності, підвищення народжуваності, захист, реабілітацію та відновлення генофонду населення України, відвернення міграції, яка погіршує демографічну ситуацію в країні. Такий документ за участю Національної академії наук України, багатьох центральних органів виконавчої влади, в тому числі й Держкомстату, було підготовлено і схвалено розпорядженням Уряду від 8 жовтня 2004 р. № 724-р.

Концепція вміщує стислий аналіз сучасної демографічної ситуації, оцінку її ймовірних перспектив та завдання щодо подальшого демографічного розвитку. Серед основних пріоритетів: становище сім'ї і рівень народжуваності; стан здоров'я нації, смертність та тривалість життя, старіння населення, міграційні процеси та причини існування міжрегіональної демосоціальної диференціації. Необхідними умовами досягнення намічених цілей визначено забезпечення комплексності та координованості реалізації заходів Концепції, їх відповідне ресурсне забезпечення та концентрація зусиль на вирішенні найбільш важливих завдань, виконання яких, з огляду на складність і специфіку проблем, передбачено здійснювати у два етапи. На першому етапі (2005–2009рр.) планується удосконалити національну законодавчу базу з означених питань та взаємоузгодити заходи з реформування соціальної сфери на підставі державної програми комплексних фундаментальних демографічних досліджень. На другому етапі (2010–2015рр.) передбачається створити систему єдиного соціального законодавства відповідно до принципів і норм міжнародного права та на програмно-цільовій основі державного і місцевого рівня забезпечити розв'язання завдань щодо відновлення демографічного потенціалу країни і регіонів.

**Запровадження нових методів
статистичного вивчення демографічних
і соціальних характеристик населення**

Виконання заходів Концепції, як зазначено у її заключному розділі, потребуватиме створення спеціальної “системи моніторингу соціально-демографічної ситуації, стану реалізації демографічної політики та відповідних державних цільових програм, їх впливу на демографічну ситуацію в регіонах і країні в цілому, інформаційного забезпечення демографічних досліджень, зокрема питань репродуктивної поведінки населення та трудової міграції”. Виконання цього завдання багато в чому забезпечуватиме Держкомстат. Саме задля інформаційної підтримки концептуальних заходів, оцінки їх результатів та коректування вибраних підходів Держкомстат передбачив у 2006 році здійснити масштабне вибіркове демосоціальне обстеження населення. Це, власне, буде мікроперепис, зважаючи на значний обсяг обстежуваної вибіркової сукупності (5%) і на програму опитування, про що йтиметься далі.

Досвід проведення такого роду обстежень є у багатьох країнах світу. Після останнього радянського перепису населення 1989 року також планувався мікроперепис, який у Російській Федерації було проведено у 1994 році. На нещодавньому семінарі з питань нових методів переписів населення, що проходив у Женеві у листопаді минулого року у рамках Робочої програми Конференції європейських статистиків, відзначалося, що хоча переписи в усіх країнах регіону ЄЕК ООН мають багато спільного, у деяких з них під час попереднього переписного раунду застосовувалися нові методологічні підходи в організації проведення опитування населення. Дійсно, враховуючи загальносвітові тенденції у демографії та стрімкий розвиток технологій збирання і оброблення інформації щодо населення було б нерозсудливим припустити, що процес переписів 1994–2004 років міг би бути повторений у наступному раунді без будь-яких змін. Тому європейські статистичні служби намагаються знайти нові джерела і методи отримання необхідної інформації. При цьому дехто з них поступово переходить від досить рідких суцільних статистичних спостережень (як правило, загальнонаціональні переписи населення проводяться не частіше, ніж раз на десять років) до щорічних вибіркового опитувань, які здійснюються на постійній основі.

Так, наприклад, Французький Інститут Статистики та Економічних досліджень вже певний час замість перепису населення у традиційному розумінні використовує вибіркове обстеження – так званий “новий плінний перепис населення”. Ідея проведення спостереження саме у такий спосіб зумовлена тим, що в останні два десятиліття у Франції відбувалася децентралізація управління, тобто делегування функцій центральної влади на місцевий рівень. Тому й була запроваджена практика проведення кожного року перепису мешканців окремих комун (це найнижчий рівень місцевого самоуправління) залежно від чисельності їх мешканців. Для побудови вибірки використовується метод збалансованої вибірки. Всі комуні відранжовані за 5-ма групами. Такий перепис кожного року охоплює нові групи комун (не менше 8% від усієї кількості населення), і завдяки цьому, за десять років залучається до опитування все населення країни. На думку французьких колег, новий підхід значно спростив процедуру опитування респондентів, надав можливість отримувати дані по малих територіях, використовувати їх для короткострокового прогнозування і, до того ж, дозволив більш рівномірно розподіляти загальні фінансові витрати на проведення перепису населення.

Демографія та процеси відтворення населення

Центральне бюро статистики Ізраїлю і Федеральна статистична служба Німеччини останнім часом запровадили проведення так званого “інтегрованого перепису населення” — поєднання комбінації індивідуальних даних, отриманих з реєстру фізичних осіб, з даними, зібраними через вибіркоче опитування населення. Таким чином одночасно досягають кількох позитивних результатів: уточнюються дані адміністративного реєстру, отримуються додаткові характеристики щодо населення, яких у реєстрі немає, а також істотно зменшується навантаження на респондентів і на бюджет перепису населення. Так, за оцінкою німецьких колег, вартість вибіркового опитування населення у ході комп'ютерного перепису становить 78 млн. євро, а суцільне обстеження коштує близько 1 млрд. євро.

Бюро цenzів США наступний суцільний перепис населення планує провести за коротким запитальником (всього 6 запитань). А в міжпереписний період передбачає проведення низки щорічних вибіркового обстежень (кожного року 2,5% від усього населення; по 250 тисяч домогосподарств щомісяця).

Статистична служба Нідерландів використовує у своїй практиці модель щорічного віртуального перепису: інформація без участі респондентів надходить з адміністративних реєстрів (фізичних осіб, робочих місць, платників податків, пільгових категорій населення, соціального захисту тощо). Крім того, додатково проводиться вибіркоче обстеження робочої сили за два суміжних роки. Всі показники з різних джерел даних погоджують між собою за допомогою унікальних особистих ідентифікаційних номерів респондентів. За схожою методикою здійснюють переписи населення в інших країнах, які мають надійні реєстри населення та різноманітні соціальні реєстри: Фінляндія, Данія, Швеція, Норвегія.

Масштабне вибіркоче демосоціальне обстеження населення України

Як вже зазначалося вище, в Україні також планується вибіркоче демосоціальне обстеження населення, орієнтовно восени 2006 року. Мікроперепис охоплюватиме усі регіони країни (до рівня районів і міст республіканського й обласного значення) і виконуватиметься з переважаючим використанням так званого методу самообчислення респондентів, інакше кажучи, самозаповнення ними запитальників на підставі наданих їм відповідних інструктивних матеріалів.

Відповідно до затвердженого календарного плану, територіальні органи державної статистики вже розпочали першочергові підготовчі роботи до цього обстеження. У даний час вони упорядковують документацію з переписного районування територій минулого перепису для подальшого уточнення спеціального картографічного матеріалу і переведення його з паперового вигляду до електронного.

У поточному році передбачається також проведення пробного вибіркового обстеження населення. Полігоном визначено чотири різних за своїми демосоціальними характеристиками регіони: Закарпатська, Київська і Луганська області та м. Київ. Під час пробного опитування і за отриманими результатами має бути протестовано проект програми (запитальник), метод опитування, період і строки його проведення, організаційні підходи та методологію, а також скориговано обсяги необхідного фінансового забезпечення.

Демографія та процеси відтворення населення

З метою гармонізації програми мікроперепису з планами інших обстежень населення, її проект було погоджено з територіальними органами державної статистики, з відповідними структурними підрозділами Держкомстату за компетенцією, а також із зацікавленими науковими установами та іншими потенційними користувачами інформації з числа центральних органів виконавчої влади: з Міністерством у справах сім'ї, дітей та молоді, Мінпраці, МОЗ, Дежкомнацміграції. Після проведених обговорень до програми вибіркового демосоціального обстеження було вирішено включити такі теми:

- склад та родинні стосунки членів домогосподарства;
- стать;
- дата народження;
- етнічне походження;
- сімейний стан (з додатковим модулем “фертильність”);
- освіта;
- джерела засобів існування;
- сума середньомісячного доходу;
- зайнятість;
- міграційна активність(з додатковим модулем “трудова міграція”);
- стан здоров'я (у тому числі репродуктивне здоров'я жінок і чоловіків);
- житлові умови.

Як бачимо, поряд із введенням до проекту програми мікроперепису нових тем вибіркового статистичного дослідження, таких як: фертильність, трудова міграція, самооцінка респондентами стану здоров'я тощо, вона зберігатиме ключові запитання Всеукраїнського перепису населення 2001 року. Таке розширення кола демосоціальних показників на основі загальних переписних характеристик дасть можливість не тільки оцінити нові аспекти демографічної ситуації, а й проаналізувати наявні тенденції щодо установлених демографічних процесів порівняно з базовими даними суцільного спостереження усередині міжпереписного інтервалу.